

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Културология

Том 1

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF PHILOSOPHY

Cultural Studies

Volume 1

ФЕСТИВАЛ НА ЕТНОСИТЕ, БАГРИТЕ И КОТЛЕНСКИЯ КИЛИМ – КУЛТУРНИ ПРАКТИКИ И ПОЛИТИКА

КРАСИМИРА КАНЕВА

Настоящото изследване е опит да се установи наличието и аспектите на определени практики за култура (и политика) при провеждането на Фестивала на етносите, багрите и котленския килим в Котел, в контекста на елементите на неговата програма. Текстът си поставя за цел да проследи механизмите, с помощта на които се прилагат и разгръщат практики и модели, натоварени със задачата да представят културата и наследството, като характерни за конкретно населено място.

Изложението обединява подбор на теоретични коментари за фестивала, като елемент на празничността – на местно равнище, както и анализ на проведени теренни и анкетни проучвания, насочени към фиксирането на определени практики и политики, свързани с културата, през призмата на участниците в него.

На базата на получените резултати в хода на изследването, в неговия край се потвърждава наличието на културни практики и политики, но техните измерения към настоящия момент подлежат на доказване и утвърждаване във времето, на оформяне на направени хипотези в конкретни доказателства, засягащи пътищата, посредством които се срещат културата и политиката, в границите на фестивалната празничност.

Ключови думи: фестивал, културна политика, празничност, практики

THE FESTIVAL „ETHNICITY, COLORS AND KOTEL CARPETS“ – CULTURAL PRACTICES AND POLICIES

Krasimira Kaneva

This paper is an attempt to identify the presence (or absence) of certain cultural practices and policies during the *Festival of the Ethnicities, Colors and Kotel Carpets*, held in the town of Kotel, as seen in the elements of the Festival program. An attempt is made to establish the mechanisms through which different practices and models, intended to represent the culture and cultural heritage of one locality, are applied and developed. The text introduces some theoretical

aspects, followed up by empirical data, collected through field research and questionnaires. A conclusion is offered that certain practices and policies are present indeed but they are still to be tested and approved; the hypotheses about the beneficial encounters between policies and cultural events need to become evidenced and accepted.

Key words: festival, cultural policy, festivity, practices

Фестивалите са разпространена форма на празничност, отбелязване, с различен контекст – музикален, битов, културен, гастрономичен, исторически. Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим се провежда от 5 години в Котел и е едно от най-значимите събития в културния календар на общината, като посещаемостта и ефектите от него говорят в подкрепа на това твърдение.

Целта на настоящия текст е да се установи наличието или отсъствието на културни политики, в очертанията на които се реализират събития, замислени да помогнат за популяризирането на материално и нематериално културно наследство, с намерение да привлекат определен интерес към града. Задачите, които си поставя изследването, засягат значимостта на фестивала за развитието на културни практики, свързани с участието на представители на отделни общности.

Обект на изследване е Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим, а негов предмет – механизмите, с помощта на които този вид празничност се утвърждава като „характерна“ за местни общности, като част от техния културен календар. Едновременно с това ще се очертаят и политиките за култура, които се налагат. Най-общо методологията, използвана в това изследване, включва работа с теоретични източници, прилагане на анкети с цел установяване мнението на независими респонденти, преки наблюдения на терен, работа с медийни ресурси, обработка на стратегически документи на Община Котел.

ФЕСТИВАЛЪТ – В КОНТЕКСТА НА ПРАЗНИЧНОСТТА И ТУРИЗМА

В наши дни употребата на термина „фестивал“ се свързва главно с празнично събитие, асоциира се с чествания и почитания. Произходът на фестивалите се търси в древността – около VI в. пр.н.е. – документиран в древногръцки събирания, свързани с музикални програми и състезания¹.

От XX в. насам учени от областта на антропологията, социологията, сравнителната религия и фолклор, се занимават с описание, анализ и интерпре-

¹ The Evolution of Music Festivals and the Power of an Experience [online]. 20 ноември 2018. [посетено на 10 септември 2020]. Достъпно на: https://medium.com/@malu_14611/the-evolution-of-music-festivals-and-the-power-of-an-experience-f98be2b9a5c1

тация на празненствата като фестивали. Значението им в социалните науки е взето от разговорния език, където терминът обхваща широка гама от събития, маркиращи сакралното и профанното, публичното и частното, разграничаване от традиционното и въвеждане на иновации, предлагане на носталгични преживявания². Етимологията на „фестивал“ се търси в латинския език – *festum* – като се разграничават две основни названия за празничните събития. Първото, *festum* – в смисъла на радост, веселие, гуляй, пируване, и второто – *feria* – със значение „отсъствие на работа, в чест на боговете“, като Фаласи подчертава, че и двете форми се използват в множествено число – *fasta, feriae*. Още от древността фестивалите включват поредност от празнични дни, свързана с провеждането на много събития³. В съвременния английски език „фестивал“ означава „време на празнуване, отбелязано със специални чествания“ – на определена личност, събитие, отдаване на значимостта на реколтата, може да бъде културно събитие, което се състои от поредица произведения на изобразителното изкуство, панаир, изложение⁴.

В най-общи линии определението за фестивал се свежда до: „организиран набор от специални събития, на конкретна културна, създадена от човека тема, който се провежда в определен ден (дни), на определено място, с хора, които влизат във взаимен и пряк контакт помежду си, съгласно темата и сюжета му“⁵. Фестивалът е събитие, социален феномен, присъщ за всички човешки култури и характеризиращ се с разнообразие и „драматична интензивност“ на хореографските и естетическите аспекти. В основите му седят дълбоки принципи, свързани с исторически корени, ангажиране на местните жители, което открай време привлича вниманието на случайни посетители⁶.

Една част от авторите, които се занимават с фестивалите, считат, че най-важната им характеристика е „символичната инверсия“. Други автори, работили в това тематично поле, смятат, че може да бъде установено сходство между ежедневно и празнично поведение, като подчертават, че първото е успоредно на второто, но притежава „по-стилизирана форма и силно увеличен семантичен смисъл“⁷. В контекста на настоящото изследване, по-добре приложима е втората теория за празничното поведение, според която то съчетава аспекти и на делничното, и на извън делничното поведение на участващите. Струк-

² Ibidem, p. 1.

³ Ibidem, 1–2.

⁴ Ibidem, p. 2.

⁵ LYCK, Lise, and Phil LONG. *Tourism, Festivals and Cultural events in Time of crisis*, 2012: 21 [online]. [посетено на 10 септември 2020]. Достъпно на: https://www.enccatc.org/media/287-tourism_festivals_and_cultural_events_in_times_of_crisis.pdf

⁶ FALASSI, Alessandro. *Festival: definition and morphology*, 1-10 [online]. [посетено на 10 септември 2020]. Достъпно на: https://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/cityandfestival09/files/9722047.PDF

⁷ Ibidem, p. 3.

турните елементи, от което е изградено, си поставят за цел да „празнуват“ всекидневни дейности като представяне на традиционна кухня, събирания, експониране на бита и прочее, но и демонстрират празнични практики, като онагледяване и възпроизвеждане на ритуали, разгръщане на музикално-танцова програма.

ФЕСТИВАЛЪТ – НАРОДНА КУЛТУРА И ТРАДИЦИИ

Много от фестивалите в България засягат един или повече аспекти от т.нар. традиционна култура, какъвто е и случаят с Фестивала на етносите, багрите и котленския килим, в чиято програма са заложили някои нейни измерения, като целта е да бъдат направени достойни на максимално широк кръг. Не е възможно да се засегне народната култура, без да се спомене и традицията, свързана с фактора „време“ (отдалечеността на дадени събития), откъдето и приемствеността на детерминирани културни елементи в историята. Един обичай може да се превърне в традиция, когато е натоварен с допълнителна позитивна оценка, породена от приемствеността във времето, както и значимостта, която хората са склонни да припознават⁸. Традицията, казва Джоузеф Марти, предполага приемственост във времето (от минало към съвремие), обаче не е статична, а в непрекъсната метаморфоза. Традициите са важни – за индивида, за групите и общностите от хора, тъй като помагат за изграждане на историческо чувство за идентичност. Що се отнася до емоциите и преживяванията, с които се свързват фестивалите, Марти казва, че в повечето случаи става въпрос за положителни асоциации, най-малко защото „участващите в него са призвани да се забавляват“. За сравнение авторът коментира „мултикултурните фестивали“, правени от неправителствени организации, като провеждането им е следствие от все по-нарастващото осъзнаване, че трябва да се подкрепя и насърчава „мултикултурното съжителство“. Тези празници изпълняват важна социална функция – помагат на хората да възпитат у себе си зачитане на правото на различие на другия, в обществата, в които се наблюдава миграционен поток⁹. Според редуccionизма, традицията се разглежда като част от по-голямо цяло от определени културни елементи, предавани от едно поколение на друго. Движението между тях неминуемо води до изменения в традициите, възприятията за тях и приложимостта им. В контекста на разглеждания фестивал не се наблюдават дисонантни сблъсъци между „традиция“ и „съвременност“, а по-скоро има приемственост и приближаване между тях, в изменен и осъвременен вид¹⁰.

⁸ MARTI, Josep. When traditional festivals are dissonant with social integration [online]. [посетено на 10 септември 2020]. Достъпно на: <https://digital.csic.es/bitstream/10261/8236/1/traditional%20festivals.pdf>

⁹ Ibidem, p. 2.

¹⁰ Ibidem, p. 2.

ФЕСТИВАЛ И МУЗИКА

Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим в програмата си акцентира върху музикалните изпълнения – и като елемент, който структурно я допълва, и като такъв, който се интегрира с успех в общия ѝ замисъл. Фестивалът в съвременността е бързо разрастваща се тенденция, „често повтарящо се тържество или програма от събития“, с определен фокус, разпростиращ се върху повече от един аспект. При музикалните празненства, провеждани веднъж годишно, определението се вписва успешно, тъй като основното забавление е музиката. Характеризират се с разнообразие от артисти, които изнасят представление на различни сцени, насочени предимно към млади хора, но това не е задължително, още по-малко в изследвания случай, тъй като неговата публика не се изчерпва с тях. Културата на музикалните фестивали през XXI в. се появява с нова сила и те придобиват все по-голяма популярност и широко разпространение, включително и в България, където тяхното жанрово музикално разнообразие с годините се усъвършенства.

ФЕСТИВАЛ И ФЕСТИВАЛЕН ТУРИЗЪМ

В последните години масовото провеждане на различни по вид, жанр, продължителност, локация, сезонност фестивали добива широко разпространение, имат все по-голяма посещаемост. Поради нарасналото им значение у нас за развитието на туристическата индустрия, особено на местно и локално равнище, необходимо е да бъдат маркирани някои теоретични положения относно т.нар. „фестивален туризъм“. Наричан още „събитие“, той е важен сегмент от тази индустрия. Някои изследователи забелязват тенденцията да се третира фестивалите като „стоки“ – продукт, „продаващ“ материално или нематериално културно преживяване на възможно най-голяма аудитория, с цел популяризиране. Ключово е „поведението на потребителите“, разните маркетингови стратегии, мотивацията на потенциалната публика за посещение. Значението на фестивалите за туризма включва привличането на посетители (към дадено място), брендирането на имиджа на дадена дестинация, изготвянето на анимация за някои туристически атракции, като не без значение е и ясното съзнание за икономическото въздействие на този вид туризъм¹¹.

Фестивалите са „инструмент в икономиката и туризма“ днес, тъй като са способни да допринесат за тяхното развитие, посредством предлагането на специфичен културен продукт, независимо дали се отнася до материално, или нематериално културно наследство¹². Фестивалът на етносите, багрите

¹¹ GETZ, Donald. The nature and scope of festival studies [online]. 2010, vol. 5, № 1. [посетено на 11 септември 2020]. Достъпно на: <http://www.ijemr.org/wp-content/uploads/2014/10/Getz.pdf>

¹² Ibidem, p. 7.

и котленския килим може да се разглежда като средство, съчетаващо се със стратегиите за увеличаване на посещаващите града и общината не само с цел популяризирането им като туристическа дестинация, но и по отношение на генериране на икономически, културни, социални и обществени дивиденди. Фестивалите са „културни тържества“, заемащи важно място в живота на отделните общества, обвързани тясно със специфична тематика, притежават богати възможности за съставяне на различни програми, изпъстрени със събития и ритуали, предизвикващи внимание. Те са вид празник, предлагащ интелектуално, поведенческо и емоционално преживяване, съпроводен с различни по характера си реакции, води до различни крайни резултати¹³.

ФЕСТИВАЛ И ПОЛИТИКА

В най-ново време броят на фестивалите, спрямо техния времеви диапазон, сезонност, тематика и вид, нараства неимоверно на местно, регионално и национално равнище. Логиката предполага въпроса има или не политики, които са обвързани с провеждането им – по каква линия и с какви цели – в или извън рамките на повишаване на културното разнообразие и развитието на туристическата индустрия.

Политическият дискурс по отношение на фестивалите е разглеждан от не една и две школи изследователи, за да установят пресечните точки между политика и култура, в контекста на този вид специфични събития. Относно конкретния фестивал, не може да се каже, че се наблюдават преки отношения на властта (управляващите в даден период от време) с провеждането на определена културна политика, а по-скоро се търси „между редовете“ в програмата на събитието, в стратегията за развитие на града и общината¹⁴. Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим е събитие, на което се представят различни по вид изкуства. В последните десетилетия фестивалите, свързани с изкуствата, според някои автори, са опора на т.нар. градски туризъм и основа за изграждането на градска политика¹⁵.

Изкуствата, представени в рамките на Фестивала на етносите, багрите и котленския килим, се определят като приложни и до известна степен някои от тях, като килимарството, може да се разглеждат като традиционни за града. В този ред на мисли – последното може да бъде използвано за целите на туризма, не само в рамките на събитието. Изграждане на градска политика по отношение на културата не почива единствено върху представянето на при-

¹³ Ibidem, p. 7.

¹⁴ Ibidem, p. 7.

¹⁵ QUINNE, Bernadette. Arts festivals, urban tourism and cultural policy. In: *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events* [online]. Tandfonline.com, 2010. [посетено на 21 декември 2020]. Достъпно на: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19407963.2010.512207>

ложни изкуства, като акцент в туристическата визитка на населеното място, но може да се разглежда като неин важен елемент.

Според някои автори използването на културата за постигане на редица социални и икономически цели, най-очевидно се проявява в градовете, като последните отбелязват, че за последните 20 години се организират голям брой такива събития, с цел ободряване на градските икономики, регенериране на цели градове или квартали¹⁶. Дийн Маканел казва, че „туризмът не е просто съвкупност от търговски дейности, а идеологическа рамка на историята, природата, традицията, имаща силата да прекроява природата и културата за собствените си нужди“¹⁷. В научното пространство не са малко твърденията, според които градовете по нормативен път участват в процесите по конструиране на „политически рамки“, като според тази логика, съществуват съответно и „политически амбиции“, с които фестивалите на изкуствата са обвързани, които обаче са и тясно вплетени в решенията за ръководене на съответния град.

Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим е едно от най-значимите културни събития, провеждани на територията на общината през последните 5 години (от 2016). Котел е град, разчитащ на богато културно наследство, не само за целите на туризма, а и с оглед опазване и съхраняване на неговите традиции. Тази констатация се базира на плановете за развитие на общината за определен период, и на отделни проекти за развитието на културата и туризма. Последният такъв документ е отпреди няколко години, като актуализирана версия липсва. За важноста на туризма за икономическото развитие се съди по Общинския план за развитие на Котел, в който са заложени инициативи, чрез които се отбелязва значението му за местната икономика¹⁸. Маркира пречки пред развитието на туризма, като „слаби познания за обслужване на туристите“, „липса на конкретни туристически пакети на пазара“, „липса на подходящо образование и квалификация на обслужващия персонал в туристическите обекти“, „недостатъчна реклама на туристическото предлагане“¹⁹. Може ли обаче фестивалът да се използва като разрешение на тези проблеми – е въпрос, на който трудно може да се отговори. От една страна, безспорен е фактът, че провеждането на такива мероприятия допринася за популяризирането на цялата дестинация, особено ако е тематично обвързан с локални особености, а от друга – фестивалите не са единственото решение на сложните икономически проблеми на малките населени места.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Общински план за развитие на Община Котел 2014–2020 година [online]. [посетено на 12 септември 2020]. Достъпно на: http://old.kotel.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=34

¹⁹ Пак там.

В академичната литература се водят дебати за необходимостта от създаването на нови политически рамки, осигуряващи „справедливи пътища на развитие на този вид фестивали“²⁰. Според някои автори е необходимо да се разработи цялостна политика за планираните събития, тъй като връзките между фестивалите и програмите за културна политика са слаби. Необходимо е да се премине към „по-обединено политическо мислене за фестивалите на изкуствата“. Аргументацията на тази позиция почива на факта, че се променят ролите на фестивалите на изкуствата, повишава се политическата им значимост, оттам позиционирането им става все по-сложно²¹.

Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим е заложен в културния календар на общината от 2016 до 2018 г., въпреки че е провеждан и след това. Последният такъв е актуализиран през 2018 г., а за 2019 и 2020 – отсъства. Празникът се състои в периода от средата до края на юни. Причините са предвидими – събитието е изцяло на открито – в парк „Изворите“, съвпада с началото на летния сезон, по-голяма е вероятността за посещения. Съществува още едно доказателство, че реализацията на Фестивала е в пряка връзка със Стратегията за развитието на туризма в община Котел. В Плана за развитие общинското ръководство разглежда като туристически ресурси (с голям потенциал за развитие) „традициите, занаятите и фолклора“ – основните елементи, залегнали в замисъла и на изследвания тук фестивал²².

Според някои автори се наблюдават значителни взаимодействия, генерирани от фестивалите в икономическо, социокултурно и политическо отношение. С времето последните се превръщат в част от т.нар. „културни стратегии“, използвани за регенериране и ориентиране към икономиката на потреблението. Занимаващите се с културна политика осъзнават стойността на фестивалите на изкуствата, която почива на връзката между тях и културната идентичност. В края на ХХ в. в Европа фестивалите на изкуствата са подкрепяни от „националните държави“, тъй като чрез тях се утвърждават „културни ценности“, насърчават социалната стабилност и повишават морала²³. Често се използват и за целите на политиката – и от национални органи, и от различни обществени групировки. Наличието на обвързаност между културата (в частност на

²⁰ QUINNE, Bernadette. Arts festivals, urban tourism and cultural policy. In: *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events* [online]. Tandfonline.com, 2010. [посетено на 21 декември 2020]. Достъпно на: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19407963.2010.512207>

²¹ Ibidem.

²² Общински план за развитие на Община Котел 2014-2020 година [online]. [посетено на 12 септември 2020]. Достъпно на: http://old.kotel.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=34

²³ QUINNE, Bernadette. Arts festivals, urban tourism and cultural policy. In: *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events* [online]. Tandfonline.com, 2010. [посетено на 21 декември 2020]. Достъпно на: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19407963.2010.512207>

фестивалите, свързани с изкуството, какъвто е този на етносите, багрите и котленския килим) и политиката е основание да се заключи, че провеждането на Фестивала в Котел може да се разглежда и в тази светлина, извън контекста на популяризирането на града и общината за целите на туризма.

През последните десетилетия на XX в., в Европа фестивалите служат за „разнообразни цели“, като насърчаване на туризма по места, популяризира се „местната работа“, ангажират се малцинствени групи и се поощрява музикалното стилово многообразие. Приложено към измеренията на Фестивала на етносите, багрите и котленския килим, десетилетия след това, може да се каже, че се вписва в този контекст, тъй като включва елементи и от приложните изкуства, и обхваща различни етнически групи, и може да служи за „привличане на туристи“²⁴. Фестивалите на изкуствата предполагат възможност за конструиране на местни идентичности, от изключително значение са за местната общност, сред която се реализират. Може да се заключи, че носят редица ползи за населените места, в които се провеждат, но въпреки нарасналия им брой, спорен е въпросът за техния успех, с времето получават и различни критики. Една от най-съществените е тази, според която „творчеството“ в рамките на фестивала на изкуството намалява, тъй като той се стреми все повече да отговаря на предпочитанията на евентуалните му посетители²⁵. Приложена тази теория към Фестивала в Котел, спрямо програмата му, тя не е лишена от смисъл – следва „интересите“ на хората, които го посещават. Като пример може да се приведе значението, което се отдава на котленското килимарство като занаят, чието запазване и популяризиране е от съществено значение като ресурс за (културен) туризъм. В специфичните цели се включват и задачите за „утвърждаване на позитивния имидж на туризма в района“, „повишаване на разпознаваемостта на населените места“ като туристически дестинации, „увеличаване на средните приходи от един туристоден на годишна база“²⁶.

Фестивалите са неразривно свързани с култури и места, с идентичности на местно равнище, спомагат за обединяването на хората около общи ценности. Те могат да насърчават засилването на така наречената „групова идентичност“, в рамките на голяма част от тях се наблюдава социална сплотеност, чувство на принадлежност, усещане за споделяне между равни, особено кога-

²⁴ QUINNE, Bernadette. Arts festivals, urban tourism and cultural policy. In: *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events* [online]. Tandfonline.com, 2010. [посетено на 21 декември 2020]. Достъпно на: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19407963.2010.512207>

²⁵ Ibidem.

²⁶ Общински план за развитие на Община Котел 2014-2020 година [online]. [посетено на 12 септември 2020]. Достъпно на: http://old.kotel.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=34

то се отнася до планирани събития, в които се вижда така наречената „празнична общителност“ между участващите²⁷.

ФЕСТИВАЛНО ПОВЕДЕНИЕ

Става въпрос за поведението на посетителите на различните видове фестивали, описващо процеса на получаване и консумиране на продукти, услуги и идеи, като в много случаи е мотивирано и се влияе във времето от множество фактори- лични, социални и психологически²⁸. Допуска се, че „културните“ туристи, които посещават фестивали с подчертано културна насоченост, го правят целенасочено, с конкретно желание, привлечени от определен елемент на програмата му, в съчетание с почивка, чиято локация съвпада с мястото на провеждането му²⁹.

ФЕСТИВАЛ НА ЕТНОСИТЕ, БАГРИТЕ И КОТЛЕНСКИЯ КИЛИМ – КОТЕЛ

В тази част ще бъде детайлно анализиран Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим, в контекста на практиките, които се прилагат по отношение на него, за провеждане на културна политика на местно равнище. Община Котел административно се причислява към Област Сливен, разположена в Югоизточна България, по големина се намира на трето място. Състои се от 22 населени места (1 град и 21 села), като административният център Котел е с население около 5000 души.

Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим е слабо популяризиран на местно равнище в социалните медии. С отразяването на празника се ангажират местните електронни медии, най-голямата от които е кабелната телевизия, която поддържа свои страници в социалните мрежи и канал във видео платформите за безплатно споделяне, каквато е Ютюб. При търсене в „Гугъл“ за Фестивала се генерират над 2000 резултата, засягащи информационното му покритие, елементи и интересни факти, анонси, интервюта, репортажи.

²⁷ GETZ, Donald. The nature and scope of festival studies [online]. 2010, vol.5, №1. [посетено на 11 септември 2020]. Достъпно на: <http://www.ijemr.org/wp-content/uploads/2014/10/Getz.pdf>

²⁸ LYCK, Lise, and Phil LONG. Tourism, Festivals and Cultural events in Time of crisis, 2012: 21 [online]. [посетено на 10 септември 2020]. Достъпно на: https://www.encatc.org/media/287-tourism_festivals_and_cultural_events_in_times_of_crisis.pdf

²⁹ LYCK, Lise, and Phil LONG. Tourism, Festivals and Cultural events in Time of crisis, 2012: 21 [online]. [посетено на 10 септември 2020]. Достъпно на: https://www.encatc.org/media/287-tourism_festivals_and_cultural_events_in_times_of_crisis.pdf

БЮДЖЕТ И ПРОГРАМА

Важен аспект, свързан с Фестивала в Котел, е бюджетът – както по отношение на заложените средства (общинските – за култура, по линия на сътрудничество с културни организации за съфинансиране), така и за достъпността за посещения. Информацията за бюджета, по пера, е публична, в табличен вид са представени финансовите средства за всеки сегмент. Интерес представлява частта за култура. През 2016 г., когато се провежда за първи път Фестивалът, в сегмент „почивно дело, култура, религиозни дейности“ са предвидени 32 613 лв. По това време събитието е с наименование „Фестивал Котленски килим“ и сумата за него, предвид „местния му характер и значение“, е 7000 лв. Изключително трудно е да се прецени достатъчността ѝ за провеждане на такъв тип събитие, още по-малко без знания относно допълнително финансиране. Необходимо е да се има предвид, че входът на фестивала за посетители е свободен, по тази линия приходи не се очакват, а по косвена – главно от „чуждите“ гости на – използване на заведенията за хранене и настаняване, посещение на културни атракции и забележителности, във връзка или отделно от празничното събитие³⁰. Интересно е, че в бюджета за културни прояви за 2017 г., за Фестивала заложената сума е 35 000 лв. – 5 пъти повече от предходната. Това може да бъде обяснено с различни доводи – за разширяване тематичния обхват, предвид успеха на фестивала от първата година, по-големи финансови подкрепления от външни страни. На този етап липсва съпоставка, според която да се отчетат „приходите“ от провеждането на фестивала, с оглед маркирането на „финансовите ползи“ от него, за местната икономика (оттам туризъм и култура)³¹. През 2018 г. са отредени 35822 лв., затвърждава се тенденцията към увеличаване на средствата за култура на общината, което може да бъде (или не) свързано с това, че се увеличават и ресурсите за провеждане на празника, превръщай се в „традиция“. Интересно е, че тогава събитието се осъществява със съдействието на фондация „Пътят на траките“, вероятно сътрудничеството е имало финансов аспект³². През 2019 г. четвъртото издание на Фестивала, е с усложнена структура на разпределяне на средствата за културни дейности по сегменти³³.

През 2020 г. празник няма, поради специфичната епидемиологична обстановка в страната, свързана с пандемията от корона вирус, и произтичащите от нея затруднения. Ако се направи преглед на бюджета, трябва да се упомене, че

³⁰ Бюджет на Община Котел за 2017 г. [online]. [посетено на 13 септември 2020]. Достъпно на: <https://kotel.bg/byudzhet-i-finansi>

³¹ Пак там.

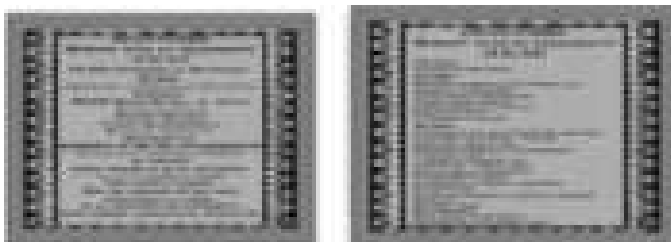
³² Бюджет на Община Котел за 2018 г. [online]. [посетено на 14 септември 2020]. Достъпно на: <https://kotel.bg/byudzhet-i-finansi>

³³ Бюджет на Община Котел за 2019 г. [online]. [посетено на 14 септември 2020]. Достъпно на: <https://kotel.bg/byudzhet-i-finansi>

на „културния календар“ е отредено специално място в бюджета, обособен е. За него са предвидени 50 000 лв., като липсва информация за дофинансиране, като 50% от общата сума, е заложена в бюджета за култура (133 000 лв.). От четирите издания на Фестивала от мен са посетени 3, като за тях имам преки наблюдения, а за 2017 г. имам съставена анкета, с добър отзвук от респондентите, чиито брой надхвърля 311 души.

КОНСТРУИРАНЕ НА ФЕСТИВАЛА

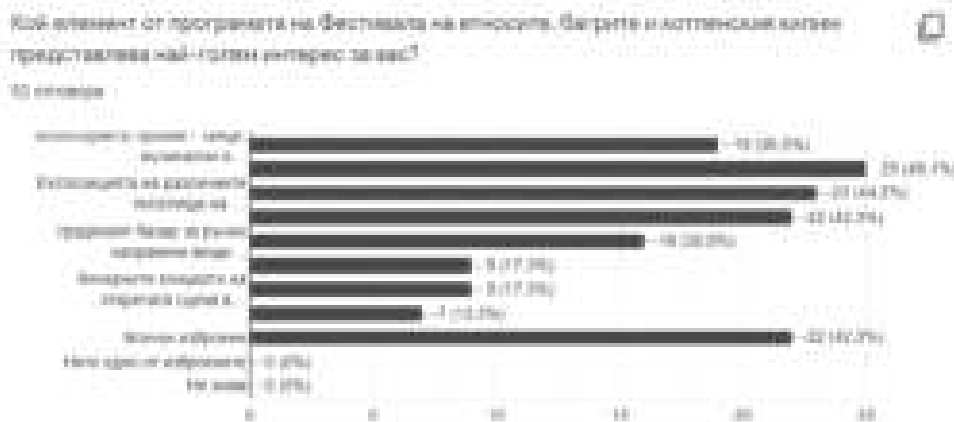
2017 е първата година, за която имам теренни наблюдения, за съжаление, без информация за организацията. По мои спомени Фестивалът се провежда под надслов „Живият огън на традициите“, обръща се голямо внимание, че се осъществява „със силното съдействие“ на фондация „Пътят на траките“ (със седалище София). Програмата през минава под знака на ритуала и традицията (ил. 1 и 2).

Илюстрации 1 и 2 – Програма на фестивала, 2017 г.

Безспорно замисълът да се демонстрират обреди и ритуали от миналото, е добър, с оглед техния осъвременен прочит, обаче, като че ли се наблюдава по-скоро обобщена селекция, вместо локално обособяване. За представените „русалийски“ обреди и нестинарството, не може да се твърди, че са характерни за района, още по-малко в съзвучие с приемствеността между различните етноси на територията му. В същото време, целта – да се представи културното и етническо разнообразие на територията на общината, като че ли остава встрани и се измества на по-скоро „битово“ равнище – през кухнята (традиционна или не) и занаяти, свързани с ръкоделна работа. От друга страна, един от най-важните акценти в програмата на фестивала – килимарството – също остава встрани от вниманието на посетителите. Представена е експозиция на килимени образци на открито – работилници и ателиета, а деца и ученици имат възможност да „оцветяват килим“. Готовите за културни преживявания, могат да „тъкат килим“, да се снимат за спомен. Целта на настоящия текст е да установи механизма, по който се реализират фестивалите, в контекста на културните практики и политики на дадена община. Всеки празник изгражда

програмата си спрямо различни принципи, съгласно с културния контекст, в който се разполага. Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим съчетава в себе си разнообразни елементи и тематични ядра. В анкетата, която бе проведена за него, въпросът за интереса на публиката, си поставя за цел да установи кои от тях са най-привлекателни (ил. 3).

Илюстрация 3 – Програма и интерес

Отговорили са 52 души, като вариантите, между които имат избор, изчерпват всички елементи в програмата. Най-голям е броят на посочилите, че най-интересно е „представянето на народни обичаи, демонстрации и ритуали“ – 25 (48,1%), като теренните наблюдения го потвърждават. Експозицията на селищата на различните етноси, от минало до наши дни, също представлява интерес за респондентите, по този начин са отговорили 23 души (44,2%), като съгласно теренните наблюдения, може да се заключи, че елементът поглъща значителна част от интереса и времето на посетителите. Следващият елемент от Фестивала е обвързан с предходния – „представяне на различни традиционни за различните етноси кухня и обичаи, в това число и битови“. Интерес е заявен от 22 души (42,3%). Подборът на определени елементи в програмата и логическата обвързаност между тях, замислени с цел привличане на интерес към събитието, наред ангажирането на местната общност с културни практики, следва да се разглежда като нарочен, а не случаен, откъдето основанието да се мисли за „културна политика“. Интерес към фолклорните мероприятия проявяват 19 души (36,5%), като резултатите са подкрепени от наблюдения на терен. За 16 души (30,8%) най-атрактивен е „базарът за ръчно направени вещи – килими, сувенири, фермерският пазар и работилниците“, като теренните наблюдения потвърждават резултатите. Свободната увеселителна програма и „вечерните концерти на открито в парка“

са избрани от 9 души (17,3 %). Тук има разминаване между наблюденията на терен и получените резултати в анкетата – и двата елемента от програмата на фестивала са изключително добре посещавани. Всички компоненти, включени в нея, представляват интерес за 7 от респондентите (15,5%), което може да бъде потвърдено от преките наблюдения на терен.

ОБРАТНА ВРЪЗКА

През 2017 г., преди събитието проведем онлайн анкетно проучване, с 311 души, 9 въпроса. Целта е да се установят ключовите „нагласи“ към фестивала. Основните резултати могат да се представят така: най-голям брой анкетирани са на възраст „30–49“ – 132 души (42,7%), на 2-ро място – 96 д. (31,1%) – от „50 до 75“ години, на трето – 67 д. (21,7%) „18–29“ години. Над 250 (82%) от 311 са посещавали Котел, голяма част от тях – негови жители, останалите са посочили „не“ като отговор. 181 от респондентите (59,3%) смятат, че „фестивалът има потенциал да обвърже традициите от миналото със съвременната им интерпретация“, 132 (43,3%) казват, че „фестивалът е нова форма на празничност, която обединява хората“, 57 д.(18,7%) считат, че „дава различен поглед върху вече познати празници“, а 18 (5,9%) са отговорили „не“, като го мотивират с това, че „фестивалът е временно явление, комерсиално в основната си част“, а 3 респонденти споделят, че „не може да е нов елемент в съществуващата вече празничност“.

За целите на проучването бе направено допитване с какво свързват името на града. Резултатите са любопитни – над 271 от 311 души (91,1%) смятат, че е свързан със „славата на възрожденско средище, с богато културно-историческо наследство“. Около 100 (32,8%) казват – с „котленските килими“, които са сред основните елементи на фестивала (анкетата дава възможност за повече от един отговор). На въпрос за потенциала на фестивала да се превърне в постоянно събитие в културния календар, 205 от 311 анкетирани (67%) считат, че е възможно; 84 от тях добавят, „само при положение, че фестивалът е добре посещаван и рекламиран“, 93 намират, че също е допустимо, но само ако „се развива и обогатява през годините“. Негативно са отговорили 10 души, с аргументите, че „няма как да се впише в културния календар на общината“. Твърде интересни са отговорите на въпрос за впечатленията от „всичко видяно и преживяно“ – 35 от 311 респонденти (11,5%) са скептични, поради наличието на множеството „подобни на това събитие“ у нас. Около 29 от 311 души (9,5%) считат, че нямат очаквания и нагласи за изненадващи преживявания към Фестивала в Котел, но „биха били приятно изненадани“, ако това се случи.

ФЕСТИВАЛЪТ – 2018 И 2019 ГОДИНА.

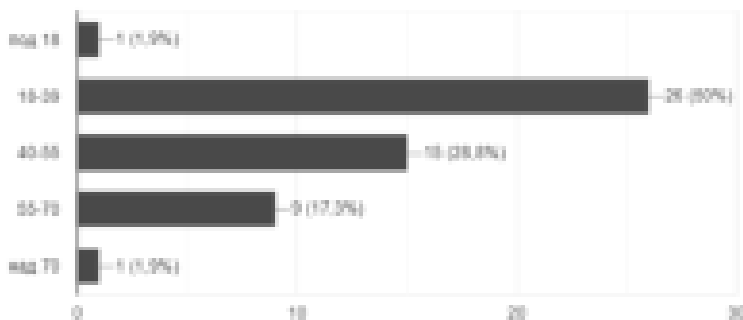
През 2018 и 2019 г. празникът е с наименование „Фестивал на етносите, багрите и котленския килим“. Бюджетът за него за 2019 г. е 45 000 лв. Трудно е да се установи какъв е произходът на тези средства и дали увеличаването на сумите се дължи на нарасналия интерес към него. Програмата преповтаря минали отбелязвания. Открива се с музикален концерт. Други елементи са „занаятчийски базар“, „изложение на Котленски килими“, „демонстрации на тъкачество“, „представяне на традиционни обичаи, носии и храни на различните етноси“, „представяне на самодейни състави от читалища от други населени места“, „вечерни концерти“, „образователно-познавателни и развлекателни занимания за деца“. Програмата на Фестивала през годините не се изменя съществено, утвърждава тематични ядра, като традиционни, посредством повторяемост, разглеждана като културна практика. Популярността на Фестивала на етносите, багрите и котленския килим онлайн се повишава – преди, по време на и след провеждането му. Местните медии имат съществена роля за „публичната интерпретация“ на празника, изграждат „образа“ на събитието³⁴.

АНКЕТАТА

През 2020 г. издание на Фестивала няма, но отново проведох анкета, за да проследя промените в нагласите на аудиторията, наличието на културни политики (и политики за култура), свързани с него. Анкетата е проведена онлайн и попълнена от 52 души, шест пъти по-малко от предната.

В коя възрастова категория попадате?

52 отговора

Илюстрация 3 – Възраст

³⁴ От 28 до 30 юни 2019 година ще се проведе в град Котел традиционният Фестивал на етносите, багрите и котленския килим. 27.05.2019 [online]. [посетено на 16 септември 2020]. Достъпно на: <https://kotel.bg/novini-sabitiya/novina27052019/>

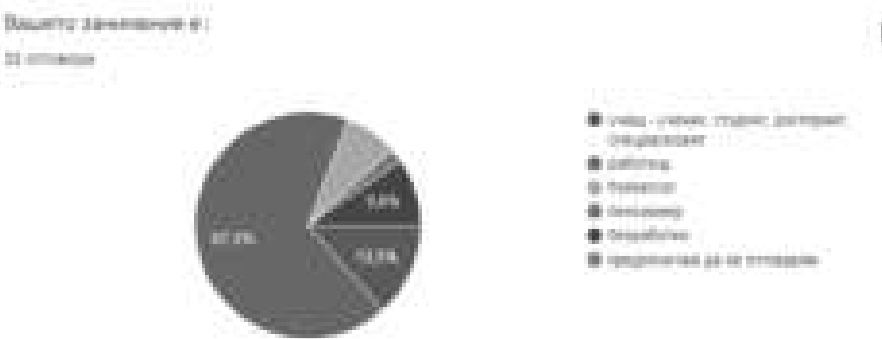
Наблюдава се промяна във възрастовия състав на респондентите: най-голям е броят на „18–39“ годишните – 25 от 52 (50%), на второ място – тези на „40–55“ години (28,8%), на трето – на „55–70“ години (9 души, 17,3%).

Най-малък е броят на „под 18“ и „над 70“ годишните – 1 от 52 (1,9%), за всяка категория (ил. 4).

Илюстрация 4 – Пол

За интереса към фестивала показателни са данните за пола на респондентите – 44 (84,6%) са жени и 6 мъже (11,5 %), един от тях (1,9%) е посочил, че определя себе си като небинарен, един не дава отговор (1,9%) (ил. 5)

Илюстрация 5 – Занимания

На запитването за заниманията на респондентите всички са отговорили. Работещи са 36 души (67.3%), „безработни“ – 5 души (9.4%), „учащи“ – 7 души (13.2%), „на свободна практика“ – 4 (7.5%), 1 от респондентите е „пенсионер“ (1.9%).

Следващият показател цели да установи в какъв вид населено място живеят респондентите, с оглед на готовността им да бъдат посетители на такъв тип събитие.

Какво населено място живеете?

52 отговора

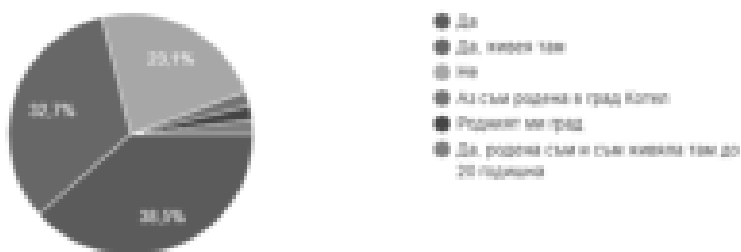
Илюстрация 6 – Местоживееене

Най-голям е броят на респондентите от „малък град“ – 20 души (37.7%), като това не означава, че този град е Котел. В „средно голям град“ живеят 15 от тях (26.9%), а в „голям град“ – 12 (23.1%). В столичен град живеят 6 души (11.5%).

Въпросът, който цели да установи доколко взелите участие в проучването, са посещавали града, в който се провежда Фестивалът, ще изясни дали част от тези респонденти, които отговорят утвърдително, живеят в града, родени са в него, но живеят в друго населено място.

Посещавали ли сте до този момент град Котел?

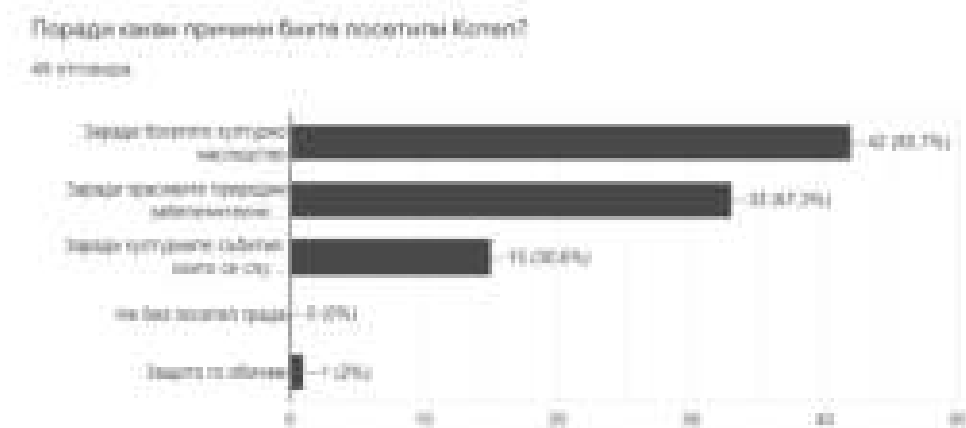
52 отговора

Илюстрация 7 – Посещаване на град Котел

Всички 52 души са отговорили. Най-голям е броят на посещавалите града – 20 (38.5%), на следващо място – отговорилите с „да, аз живея там“ - 17 души (32.7%), на следващо – посочили „не“ – 12 (22.6%).

Важна задача на анкетата е да се установи респондентите, в контекста на нагласите им, са склонни да посетят Котел, кои елементи от „представителния му облик“ са най-атраktivни за тях.

Илюстрация 8 – Причини

Заради „богатото културно наследство“ са отговорили 43 души (86%), „красивите природни забележителности“, е припознато от 34 души (68%). На трето място – „културните събития, които се случват в града“ – 15 души (30%). Само един е отговорил, че „не би посетил“ града (1.9%).

Илюстрация 9 – Информираност

Следващото запитване цели да установи информираността за Фестивала, като на него са отговорили 52 респонденти. Утвърдително са отбелязали 40 (75.5%), негативно – 6 (11.3%), 6 – „не, но бих искал да науча повече за него“.

Поредният въпрос изяснява склонността за посещение на Фестивала.

Бихте ли го посетили, независимо от кое населено място сте?

51 отговора

Илюстрация 10 – Готовност за посещение

Отговор са дали 51: с „да“ 43 (82.4%), с „не“ – 1 (1.9%), а 8 (15.7%) „не могат да преценят“. Високият интерес към Фестивала показва, че този вид празничност, в контекста на малките и средни по големина населени места и общини, е удачен неин елемент.

Особено важен за културната политика на Котел е въпросът доколко посетителите на събитието са склонни да го посетят повече от веднъж, което ще покаже има или няма устойчива тенденция, според която фестивалът се превръща в традиционен за местната общност.

А бихте ли посетили фестивала повече от веднъж?

52 отговора

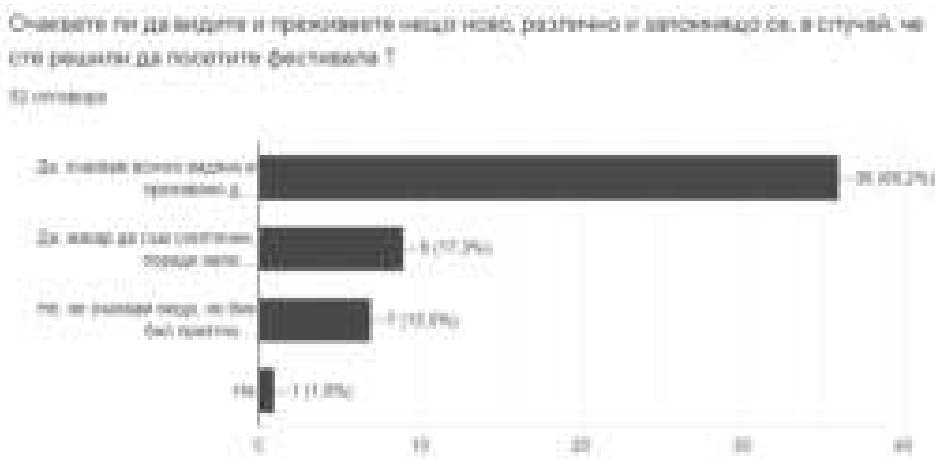
Илюстрация 11 – Повторно посещение

С „да“ са отговорили 32 (61.5%), категоричният вариант, докато с „да, но ако всяко издание има нови елементи“ –13 (25%). Елементът на условност предполага повторение към включване в преживяванията на фестивала, ако е налице определена промяна. С негативна конотация се характеризират след-

ващите отговори, в две подгрупи. Категорично „не, за мен е безинтересен“ е отговорил един респондент (1.9%), с „не, поради други причини“ – отново един. Последната опция „не съм сигурен“ – 7 души (13.2%). Тук отново е ред на т.нар. културна политика, според която следва да се надгражда вече съставеното културно съдържание, през редица практики не само по време на фестивала, но и през културния календар, през възможности, които организаторите му да предвидят, по посока запазване баланса между утвърдени и нови елементи.

Очаквания

Очакванията към дадено културно събитие могат да бъдат фактор, с немалко значение за добрата му посещаемост. За предварителни нагласи може да се говори тогава, когато е налице подходяща стратегия, имаща за цел да го представи в най-добра светлина. Подготовката, организацията, подборът на елементи от програмата на един фестивал, спрямо тематичната му насоченост, са „задачи“ на политиките за култура, които общината води.

Илюстрация 12 – Очаквания

Най-голям брой отговорили „да, очаквам всичко видно и преживяно да ме впечатли“ – 36 (69.2%) – хора, които ако бъдат възприемани като посетители, които имат ясни очаквания, в позитивен контекст. Девет (17.3%) посочват, че имат очаквания, „макар и да са скептични поради наличието на множество провеждани фестивали към момента“, 8 души (15.1%), споделят, че „не очакват нищо, но биха били приятно изненадани, ако се случи“. Само един респондент не очаква изненади (1.9%).

Следващото запитване ще установи успеха от провеждането на фестивала, в контекста на повишаването на културното равнище в града и общината.

Намагат ли, че фестивалът е успешен елемент на празничността, която се наблюдава в нашия град? Ако да, защо? Ако не, защо?

31 отговор

Илюстрация 13 – Успешност на фестивала

На първо място са смятащите, че фестивалът е успешен елемент на „новата празничност“ – 34 (66.7%), на следващо – смятащите, че „фестивалът дава различен поглед върху празниците“ – 16 (31.4%). Според някои респонденти той е „нова форма на празник, който обединява хората“ – 15 (29.4%). Според 2 души (3.9%), фестивалът е „временно явление, комерсиално в основната си част“, а един респондент (1.9%), счита, че „не може да бъде нов елемент на празничността“.

На следващо място е въпросът, целящ да проучи доколко Фестивалът има потенциал да се превърне в традиционен за града.

Смятате ли, че Фестивалът на отношения, багри и колоритни картини в град Котвал има потенциал да се наложи като постоянно събитие в културния календар на града и общината?

31 отговор

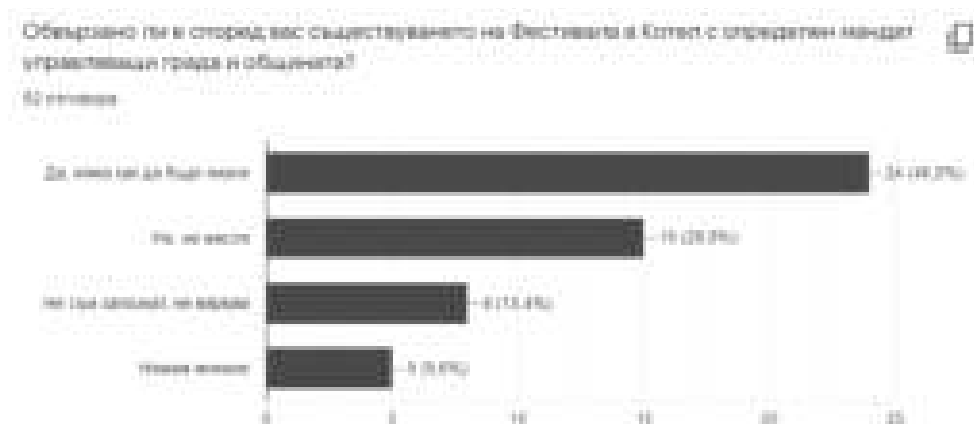

Илюстрация 14 – Потенциал на фестивала

Всички 52 души са отговорили, като за 34 (65.4%) фестивалът има потенциал да се превърне в постоянен елемент от културния календар, тъй като „е начин за съхраняване на традициите сред местната общност...“. На следващо място са респондентите, според които „това в възможно, но само ако фестивалът е добре рекламиран и посещаван“ – 14 (26.4%), същият брой са посочили – „да, ако се развива и обогатява през годините“.

ФЕСТИВАЛ И МЕСТНА ВЛАСТ

Проучването на Фестивала в политически аспект се налага поради факта, че събитието се провежда за първи път по време на първия мандат на кмета на града: отначало с много нисък бюджет, без крупни спонсорства и помощ.

Илюстрация 14 – Политика и фестивал

Най-голям е броят на респондентите, с мнение, че съществува такава връзка, тъй като „няма как иначе да бъде“ – 24 (46.2%). Над 23 смятат, че обвързаност между възникването на Фестивала и управляващите в конкретен момент, няма.

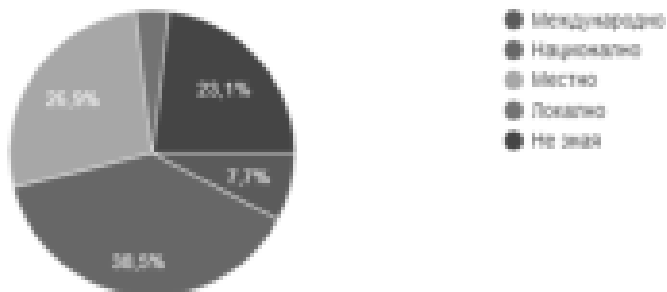

Илюстрация 15 – Културна политика – нагласи

На запитването за културната политика – най –голям е броят на смятащите, че експлоатацията на фестивалите „в някои общини и населени места е единственият начин за популяризиране на културата“, от гледна точка на съхраняване на дадени елементи– като по този начин мислят 22 души (42.3%). Сходна позиция за културната политика и обвързаността ѝ с фестивалите заемат отговорилите с „да, разбира се“ – 10 души (19.2%). Останалите или са дали негативен отговор, или са изразили незаинтересованост. Според 17 души (32.7%) обвързаност между културни политики и фестивалите няма – „те се правят с цел да разпространяват културното наследство“. Според 5 души (9.4%) „това няма общо с политиката, свързана с културата“, още толкова са заявили, че „нямат мнение“.

Според вас какво равнище достига фестивалът в Котел?

32 отговора

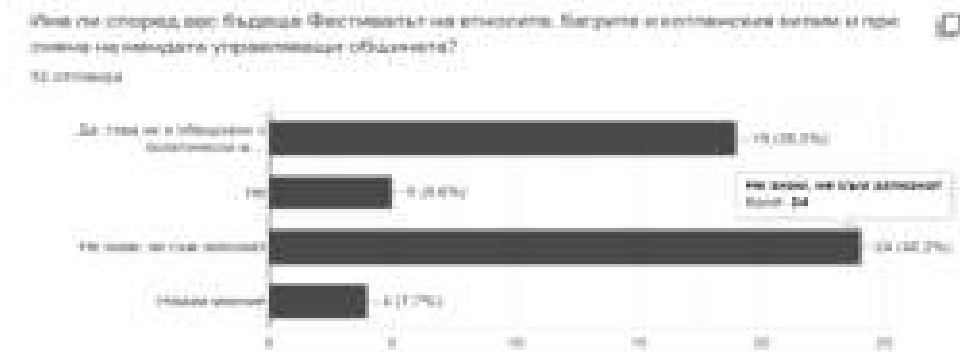

Илюстрация 17 – Равнище на фестивала

По отношение на равнището на фестивала може да се отбележи, че най-голям е броят на смятащите, че е „национално“ –21 души (39.6%). На следващо

място са считащите, че е с „местен характер“ – 14 души (26.4%). На мнение, че фестивалът се провежда на „локално равнище“ са 2 души (3.8%).

Въпросът, който засяга бъдещето на Фестивала, в контекста на обвързаността между провеждането му и конкретна местна власт, за даден период от време, си поставя именно за цел да установи това.

Илюстрация 18 – Бъдеще на фестивала

Отговорили са 52 души, най-голям е броят на посочилите „не знам и не съм запознат“ с наличието на обвързаност между фестивала и конкретни политическо-управленски особености – 24 души (45.3%), 19 (35.8%) казват, че според тях бъдещето на фестивала „не е обвързано с политически механизми“. Последните две групи респонденти не считат, че има подобна обвързаност и че „нямат мнение“ – за първата група това са 5 (9.6%) души, а за втората – 4 (7.7%). Резултатите могат да бъдат използвани като ориентир за нагласите на респондентите, а не за теоретично базирана опорна точка, според логика, предполагаща наличието на ясни, конкретни и действени културни политики, каквито към настоящия момент, липсват.

Последните две запитвания целят да установят преките и косвени механизми, посредством които се осъществява „културна политика“ – от една страна през културния календар на общината, а от друга – през нагласите на евентуалните посетители на такъв тип събития – относно бъдещата им интеграция на територията на общината.

На въпроса възможно ли е Фестивалът да се осъществява изцяло със средства, заложили в общинския бюджет.

Според вас, възможно ли е събития като Фестивалът на етностата, багрите и колоритния изглед да се организират изцяло със средства, заложени в Културния календар на общината, без да се стига до частни партньорства и инвеститори?

53 отговора

Илюстрация 22 – средства и културен календар

Най-голям е броят на считащите, че не е възможно да се организират изцяло със средства от общинския бюджет, без партньорства – 19 от 53 души (36.5%). На следващо място са отговорили „не знам“ – 18 души (34.6%). Мнение нямат 8 от респондентите (15.4%), толкова смятат и, че съществуват и други начини на финансиране. От това следва, че анкетираните са на мнение, че може да се провежда определена културна политика в това направление.

Как виеждате бъдещето за подобни събития на териториите на общината и града?

53 отговора

Илюстрация 23 – Бъдеще на фестивала

На въпрос за бъдещето на подобни събития, най-голям е броят на тези, които смятат, че те „трябва да продължат да се провеждат, тъй като доприна-

сят за популяризирането на културно-историческото наследство на града“ – 36 от 52 души (69.2%). На второ място са тези, които споделят, че „трябва да се наблегне повече на традиционните занаяти, каквото е килимарството, тъй като то е разпознаваемо като един от символите на града“ – 21 души (40.4%). На следващо място са смятащите, че „трябва програмата да се обогати, повтарящите се елементи да се отсеят“ – 18 души (34.6%). Един смята, че „не вижда бъдеще пред този фестивал (1.9%), също един – „няма мнение“ и последният – че „фестивалът разполага с всичко, което е нужно, и именно затова ще продължава да се провежда в следващите години“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Фестивалът на етносите, багрите и котленския килим, асоцииран с град и община Котел, сравнително иновативна, креативна и с поглед в бъдещето културна практика, може да бъде разглеждан като съставна част от явлението „нова празничност“ у нас. Съчетава в същността и задачите си характеристики, позволяващи да се мисли като обект на политики, свързани с употребата на културата, на местно равнище. Изобретяването на празничния алгоритъм около фестивала проследява основни етапи в подхода към културата, който се стреми да осигури не само нейното съхранение и интерпретация, но и да привлече към града нови и продуктивни посетители. Културната политика, която местната власт прилага по линия на различни практики, с цел да насърчават културното многообразие, намира израз в конкретни мероприятия, като средство за въздействие, през определени културни ценности (каквито са традициите, ритуалите, занаятите, фолклорното разнообразие).

Получените резултати от изследването не са достатъчно основание да се твърди, че съществува изградена единна система за провеждане на културна политика, която да „вземе в свои ръце“ въпросите, проблемите, слабостите и силните страни на общината в това направление, а по-скоро може да се говори за политики за култура, които, в случая, през изследвания Фестивал на етносите, багрите и котленски килим, изключително много могат да допринесат за изграждането на тази визия. За съжаление, липсата на диалог с представители на общинските и местни власти, в контекста на това проучване, не позволява направените изводи да бъдат по-категорични и да бъдат лишени от двусмисленост, при бъдещ такъв – много от неясните моменти в текста биха намерили обяснение и биха разкрили в пълнота намеренията, идеите и мероприятията, които свидетелстват за прилагането на културна политика в град и община, в които наследството е във фокуса на тяхното развитие.

ИЗТОЧНИЦИ

- Getz, Donald. The nature and scope of festival studies, 2010:3, достъпно на: <http://www.ijemr.org/wp-content/uploads/2014/10/Getz.pdf>, [Посетено на 11.09.2020]
- Falassi, Alessandro. Festival: definition and morphology, достъпно на: https://www.brown.edu/Departments/Joukowsky_Institute/courses/cityandfestival09/files/9722047.PDF, [Посетено на 10.09.2020]
- Luck, Lise, Long, Phil. Tourism, Festivals and Cultural events in Time of crisis, 2012:21, достъпно на: https://www.encatc.org/media/287-tourism_festivals_and_cultural_events_in_times_of_crisis.pdf, [Посетено на 10.09.2020]
- Marti, When traditional festivals are dissonant with social integration, достъпно на: <https://digital.csic.es/bitstream/10261/8236/1/traditional%20festivals.pdf>, [Посетено на 10.09.2020]
- The Evolution of Music Festivals and the Power of an Experience, достъпно на: https://medium.com/@malu_14611/the-evolution-of-music-festivals-and-the-power-of-an-experience-f98be2b9a5c1, [Посетено на 10.09.2020]
- Бюджет на община Котел – <https://kotel.bg/byudzhet-i-finansi/>, [Посетено на 13.09.2020]
- Quinn, Bernadette. Arts festivals, urban tourism and cultural policy, достъпно на: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19407963.2010.512207>, [Посетено на 21.12.2020]
- В Котел откриха Фестивала, етносите и багрите – (<https://bnr.bg/post/101138612>, [Посетено на 15.09.2020]
- Общински план за развитие на община Котел, (http://old.kotel.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=34, [Посетено на 12.09.2020]
- От 28 до 30 юни 2019 година ще се проведе в град Котел традиционният Фестивал на етносите, багрите и котленския килим“ – <https://kotel.bg/novini-sabitiya/novina27052019/>, [Посетено на 16.09.2020]